

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Łatacz · Rafał Michałczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa

Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa	224
5. Zasada ochrony praw słusznie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego)	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy	576
32. Argument z unikania sprzeczności	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy)	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

23. Nakaz określoności przepisów prawa

[1. FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE] Postulat jasności prawa.

[2. ISTOTA] Określoność przepisów prawa to konstytucyjna wartość samego prawa, uzasadniająca nakaz stanowienia norm, których treść jest możliwa do jednoznacznego ustalenia, są zrozumiałe dla adresatów, nie budzą wątpliwości interpretacyjnych i nie powodują przez to rozbieżności przy ich stosowaniu (wyrok TK z 3.10.2002, P 13/02). Jak podaje Grzegorz Koksanowicz, „[i]stota zasady określoności przepisów prawa sprowadza się do ustanowienia obowiązku organu wyposażonego w kompetencje prawotwórczą do konstruowania przepisów w sposób poprawny, precyzyjny i jasny” (Koksanowicz 2014: 474).

Początkowo w polskiej literaturze posługiwano się postulatem jasności prawa, który TK zastąpił przejętą z orzecznictwa niemieckiego FTK zasadą określoności prawa (szerzej zob. Spyra 2003). Jak czytamy w uzasadnieniu wyroku TK z 17.01.2019, K 1/18, „[p]ojęcie «określoności prawa» wywodzi się z doktryny niemieckiej i jest elementem koncepcji państwa prawa (*Rechtsstaat*). W wąskim rozumieniu określoność odnosi się do treści przepisu prawa i jest rozumiana jako nakaz jego precyzyjności, czyli możliwości wywiedzenia z niego jednoznacznej normy prawnej. W rozumieniu szerokim «określoność prawa» oznacza zarówno precyzyjność przepisu, jak i jasność prawa, które ma być zrozumiałe i komunikatywne dla jak największej liczby podmiotów [...]. Trybunał Konstytucyjny używa pojęcia «określoność prawa» w znaczeniu szerokim, w którym postulat jasności prawa jest jednym z elementów określoności”.

W orzecznictwie konstytucyjnym zasadę określoności prawa odnoszono najpierw do przepisów karnych i represyjnych, później podatkowych, a następnie rozciągnięto ją na wszystkie rodzaje regulacji prawnych. Należy jednak podkreślić, że z teoretycznoprawnego punktu widzenia między określonością a jasnością przepisów prawa rodzi się oczywiste napięcie, wynikające z przeciwstawnych konsekwencji przyjęcia tych postulatów: określoność przepisów prawa często wymaga posługiwania się przez prawodawcę precyzyjnym językiem prawnym, zawierającym m.in. terminy techniczne, definicje legalne itp., co utrudnia jego

zrozumienie w sensie subiektywnym, czyli przez nieprofesjonalnych adresatów norm prawnych niedysponujących pełną kompetencją komunikacyjną w dziedzinie prawa (szerzej zob. Gizbert-Studnicki 1986: 108n; 2009: 12n).

[3. UZASADNIENIE] Zasada określoności przepisów prawa pierwotnie była postulatem formułowanym przez naukę prawa. Nie została wyrażona wprost w przepisach Konstytucji RP, ale jej normatywnego źródła upatruje się przede wszystkim w wyrażonej w art. 2 Konstytucji zasadzie państwa prawnego i wywodzonych z niej zasadach zaufania obywateli do państwa prawa oraz pewności prawa (Zalaśiński 2008: 189; →3–4). Niekiedy wywodzi się ją również z zasady *nullum crimen sine lege* (art. 42 KRP; →71) lub zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3 KRP; →63), a także z zasady legalizmu (→46) – jak pisze Krzysztof Wojtyczek: „organy wyposażone w kompetencje prawodawcze mają obowiązek stanowienia prawa w taki sposób, aby spełniało ono wymóg określoności. [...] Aby organy państwowe mogły działać «na podstawie prawa», musi istnieć podstawa prawna, która spełnia wymóg określoności” (Wojtyczek 1999: 118).

Zasada określoności prawa ma teoretycznoprawne uzasadnienie zarówno aksjologiczne (uzasadniają je wartości takie jak bezpieczeństwo prawne), jak i analityczne (jej przyjęcie wydaje się konieczne dla skutecznego stosowania prawa). Po pierwsze, analityczne uzasadnienie wymogu określoności prawa oznacza, że określoność przepisów prawa jest konieczna dla ich obowiązywania. Tylko jasne i zrozumiałe dla adresatów regulacje prawne mogą być podstawą dla znajomości i przestrzegania przepisów. Brak określoności stanowi zatem jedną z przesłanek wyłączających stosowanie zasady *ignorantia iuris nocet* (Spyra 2003: 58; →9). Aksjologiczne uzasadnienie zasady określoności prawa leży w pewności i bezpieczeństwie prawnym (→6). Gustav Radbruch uznawał *Rechtssicherheit* za składnik idei prawa, obok sprawiedliwości i celowości konieczny dla jego obowiązywania (FPRad: 79–83; →18). Lon L. Fuller w swej koncepcji wewnętrznej moralności prawa uważał natomiast, że jasność prawa, obok takich jego cech, jak: ogólność, promulgacja, prospektywność, niesprzeczność, niedomaganie się niemożliwości, względna trwałość w czasie i zgodność między działaniem urzędowym a ustanowionym prawem, stanowi gwarancję pewności prawa. Tak pojmowana moralność prawa jest z kolei podstawą jego obowiązywania (zob. MPFul: 74–75). Wydaje się zatem, że aksjologiczne uzasadnienie zasady określoności prawa odwołuje się do tak ważnych wartości, że ma ono wręcz charakter uzasadnienia analitycznego – warunkowane przez określoność prawa wartości są również pojęciowo kluczowe dla samej idei prawa.

Przed 1997 r. zasadę określoności przepisów prawa TK wywodził z art. 1 utrzymanych w mocy przepisów Konstytucji z 1952 r. i wyrażonej w nim zasady państwa prawnego, a także z wywodzonych z tego przepisu bardziej szczegółowych zasad: zaufania obywateli do państwa (→4), pewności prawa (→6), *nullum crimen sine lege* (→71) oraz proporcjonalności (→63; zob. Zalasinski 2008: 188). Z chwilą wejścia w życie przepisów Konstytucji z 1997 r. część z tych zasad została wyrażona wprost w treści Konstytucji (zasada proporcjonalności – art. 31 ust. 3, *nullum crimen sine lege* – art. 42). Mimo że TK już w 1997 r. wskazał, że szczegółowe zasady stanowią powtórzenie treści ogólnej zasady państwa prawa (wyrok TK z 25.11.1997, K 26/97), w późniejszym orzecznictwie pojawiła się rozbieżność co do źródła normatywnego omawianej zasady. Co prawda najczęściej powoływano zasady zaufania do państwa oraz pewności prawa (art. 2 KRP), jednak zasadę określoności prawa wywodzono też z art. 31 ust. 3 (np. wyrok TK z 13.02.2001, K 19/99). Zdecydowana większość doktryny uznaje za źródło tej zasady treść art. 2 Konstytucji RP i wyrażoną w nim zasadę państwa prawnego (Spyra 2003: 55–56; Zalasinski 2008: 190; →3).

[4. RODOWÓD I EWOLUCJA] Początki zasady określoności przepisów prawa wiąże się z rozwojem idei oświeconego humanitaryzmu na gruncie prawa karnego i postulatem formułowania przepisów tak, aby było wiadome, które czyny są karalne, a które nie. Postulowano również zawężenie katalogu kar do przewidzianych wprost w ustawie. W tym rozumieniu od końca XVIII i przez cały wiek XIX określoność dotyczyła wyłącznie prawa karnego (Dziewulska-Gaj 2014: 135–138). Samo pojęcie określoności prawa wywodzi się z doktryny niemieckiej i jest elementem koncepcji państwa prawa (Spyra 2003: 55; Zalasinski 2008: 184). W Niemczech w szczególności sposób wiąże się z jedną z zasad szczegółowych państwa prawa – zasadą bezpieczeństwa prawnego (Spyra 2003: 55; Gizbert-Studnicki 1986: 104), zgodnie z którą określoność prawa to jeden z elementów gwarantujących owo bezpieczeństwo poprzez umożliwienie przewidzenia skutków prawnych swojego postępowania (Spyra 2003: 56). Omawianą zasadę w Niemczech wyprowadza się też z zasady podziału władz (ponieważ jasność i precyzja tekstu ustawy gwarantują zachowanie granicy pomiędzy tworzeniem i stosowaniem prawa), zasady demokracji, zasady związania władzy wykonawczej ustawami, zasady gwarancji drogi prawnej w razie naruszeń prawa przez władzę publiczną (ponieważ precyzja tekstu prawnego umożliwia ustalenie, czy władza publiczna działa w granicach prawa) (Spyra 2003: 55–56). W nauce niemieckiej wskazuje się także na powiązania zasady określoności prawa z ochroną praw podstawowych, ponieważ tylko precyzyjne regulacje ustawowe pozwalają na pełne urzeczywistnienie i wykonywanie praw przez jednostkę (Spyra 2003: 57). W polskiej literaturze kwestia jasności prawa była podnoszona

już w dwudziestoleciu międzywojennym (Zalasiński 2008: 181), a rozwijana od lat 70. XX w. (Wronkowska 1976: 19). Po podjęciu działalności orzeczniczej przez TK doktryna ograniczyła swoje rozważania do analizy jego orzecznictwa, co może oznaczać akceptację przyjętego przez ten organ ujęcia (Zalasiński 2008: 182).

Jak już wspomniano, przed pojawieniem się orzecznictwa TK dotyczącego zasady określoności prawa w polskiej literaturze przedmiotu odwoływano się do postulatu jasności prawa – najbliższej formuły alternatywnej dla omawianego toposu. Treści, do których odnoszą się obie formuły, były identyczne, a zastąpienie postulatu jasności prawa zasadą określoności prawa stanowiło konsekwencję pozostawania polskiego TK pod silnym wpływem koncepcji państwa prawa wypracowanej w niemieckich literaturze i orzecznictwie; używano w nich drugiego z wymienionych terminów. Następnie pojęcie jasności prawa uległo zawężeniu i jako element zasady „określoności prawa” odnosi się do wymogu zrozumiałości prawa dla jednostki (Zalasiński 2008: 185).

Po raz pierwszy w orzecznictwie polskiego TK zasada określoności prawa, wywodzona z zasady państwa prawnego (art. 1 utrzymanych w mocy przepisów Konstytucji z 1952 r.), pojawiła się na początku lat 90. XX w. (Oniszcuk 2000: 108) i odnosiła się wyłącznie do regulacji prawno Karnych określających czyny zabronione (zob. np. wyrok TK z 25.09.1991, S 6/91). Następnie TK zaczął odnosić ten wymóg do regulacji ustawowych kształtujących kompetencje władz publicznych do wkraczania w sferę praw i wolności jednostki (wyrok TK z 19.06.1992, U 6/92). Po wejściu w życie Konstytucji z 1997 r. TK odwoływał się do swojego wcześniejszego orzecznictwa (po raz pierwszy: wyrok TK z 25.11.1997, K 26/97) i rozwijał je, rozciągając omawianą zasadę na przepisy dotyczące ubezpieczeń społecznych – jako adresowanych do osób starszych o ograniczonych możliwościach życiowych, dla których świadczenia z tego tytułu stanowią podstawę egzystencji (wyrok TK z 27.11.1997, U 11/97). Wskazał również, że zasada ta nie stoi na przeszkodzie używaniu pojęć nieostrych i odsyłających do funkcjonujących w społeczeństwie przekonań i ocen, o ile mają ugruntowaną w świadomości prawnej jednostek podstawę aksjologiczną, z której wynika normatywny imperatyw (wyrok TK z 15.09.1999, K 11/99). Z czasem wymogiem określoności TK objął wszystkie przepisy prawa (Zalasiński 2008: 187).

[5. PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA] Ponieważ omawiany nakaz jest kierowany wyłącznie do prawodawcy, to odniesienia do niego znajdują się głównie w orzecznictwie TK, badającego konstytucyjność aktów normatywnych. Niespełnienie wymogu określoności prawa stanowi najczęstszą przyczynę stwierdzenia przez TK naruszenia zasad poprawnej legislacji (→21).

Trybunał Konstytucyjny wskazał m.in., że omawiana zasada określoności przepisów nakazuje formułowanie ich w sposób poprawny, precyzyjny i jasny, zwłaszcza gdy chodzi o ochronę praw i wolności (wyrok TK z 11.01.2000, K 7/99). Każdy przepis prawny powinien być skonstruowany poprawnie z punktu widzenia językowego i logicznego. Wymóg jasności przepisów prawa oznacza, że powinny być one klarowne i zrozumiałe dla adresatów oraz niebudzące wątpliwości co do treści nakładanych obowiązków i przyznawanych praw, które powinny nadawać się do wyegzekwowania (wyrok TK z 21.03.2001, K 24/00). Trybunał stwierdził, że niejasne formułowanie tekstu przepisów nie może pozostawiać organom mającym je stosować nadmiernej swobody przy ustalaniu w praktyce zakresu podmiotowego i przedmiotowego ograniczeń konstytucyjnych wolności i praw jednostki (wyrok TK z 22.05.2002, K 6/02).

Testem określoności prawa jest spełnienie przez przepisy trzech warunków: precyzyjności regulacji prawnej, jasności przepisu oraz jego legislacyjnej poprawności. Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że „[p]rzez precyzyjność regulacji prawnej należy rozumieć możliwość dekodowania z przepisów jednoznacznych norm prawnych (a także ich konsekwencji) za pomocą reguł interpretacji przyjmowanych na gruncie określonej kultury prawnej. Innymi słowy, nakaz określoności przepisów prawnych powinien być rozumiany jako wymóg formułowania przepisów w taki sposób, aby zapewniały dostateczny stopień precyzji w ustaleniu ich znaczenia i skutków prawnych. Precyzyjność przepisu przejawia się w konkretności regulacji praw i obowiązków, tak by ich treść była oczywista i pozwalała na ich wyegzekwowanie. Jest to możliwe pod warunkiem skonstruowania przez prawodawcę precyzyjnych norm prawnych. Jasność przepisu gwarantować ma jego komunikatywność względem adresatów. Innymi słowy, chodzi o zrozumiałość przepisu na gruncie języka powszechnego. Wymóg jasności oznacza nakaz tworzenia przepisów zrozumiałych dla ich adresatów, którzy od racjonalnego prawodawcy mają prawo oczekiwać stanowienia norm niebudzących wątpliwości co do nakładanych obowiązków lub przyznawanych praw. Niejasność przepisu w praktyce oznacza niepewność sytuacji prawnej adresata normy i pozostawienie jej ukształtowania organom stosującym prawo” (wyrok TK z 28.10.2009, Kp 3/09). Nie sposób nie dodać, że z punktu widzenia teorii prawa zacytowany *passus*, pomimo jego aksjologicznej akceptowalności, zawiera wiele podejrzanych tez, w szczególności dotyczących jednoznaczności norm prawnych (co jest wymogiem niemożliwym do pełnego zrealizowania w praktyce, z uwagi na nieusuwalną wieloznaczność tekstu prawnego – zob. np. Gizbert-Studnicki 1986: 106n; co do innych powodów zob. Wojtyczek 1999: 120n), czy też łączących precyzję tekstu z jego jasnością, zrozumiałością i komunikatywnością w przypadku, gdy – przede wszystkim w bardziej

technicznych, specjalistycznych gałęziach prawa (prawo podatkowe, wekslowe itp.) – są to wymogi w zasadzie przeciwstawne.

Z orzecznictwa sądów administracyjnych wynika, że określone w ZTP reguły mają zakotwiczenie w regulacjach konstytucyjnych, a zignorowanie tych zasad, prowadzące do nieprecyzyjności regulacji, może skutkować uchyleniem aktu prawa miejscowego. W wyroku z 20.08.2020, IV SA/Po 217/20, WSA w Poznaniu stwierdził, że „[i]stotne znaczenie ma również wysłowny w Zasadach techniki prawodawczej (zwłaszcza w § 6 ZTP) generalny nakaz takiego redagowania przepisów aktów prawodawczych, aby dokładnie i w sposób zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm wyrażały intencje prawodawcy. Innymi słowy, każdy przepis winna cechować precyzja, komunikatywność oraz wynikająca z nich adekwatność wypowiedzi do zamiaru prawodawcy”.

Jak już wspomniano, zasada określoności przepisów prawa została przejęta przez TK z doktryny niemieckiej i orzecznictwa FTK. Przykładowo w głośnym *Volkszählungsurteil* z 15.12.1983, 1 BvR 209/83, FTK orzekł o niekonstytucyjności zaskarżonej regulacji ustawowej, uzasadniając tę decyzję m.in. tym, że „przepis o porównywaniu ewidencji ludności zwiększa [...] niezrozumiałość całej regulacji i prowadzi do tego, że zobowiązany do udzielenia informacji obywatel nie jest w stanie go pojąć”. Duże zasługi we wprowadzeniu standardów określoności prawa do orzecznictwa konstytucyjnego ma również austriacki Trybunał Konstytucyjny. Dla przykładu w orzeczeniu z 27.06.1969, G 17/68, Trybunał ten uznał za niekonstytucyjny znowelizowany przepis § 3 ust. 1 zd. 1 ustawy o podatku od obrotu kapitałowego z 1934 r. (niem. *Kapitalverkehrsteuergesetz*), z uwagi na niedookreśloność jego treści (niem. *Unbestimmbarkeit seines Inhaltes*). Jak argumentował w uzasadnieniu, podając podstawy swego rozstrzygnięcia: „Ustawa jest w pewnym stopniu niedookreślona, jeśli treści jej przepisów nie można wiarygodnie ustalić, przeto organom stosującym prawo przekazane zostają kompetencje, by ustaliły stan faktyczny zgodnie ze swoimi wyobrażeniami i określiły wynikające z niego konsekwencje. Szczególnie w przepisach podatkowych z ogólnej zasady równości (niem. *Gleichheitssatz*) i wywodzącej się z niej zasady równości opodatkowania (niem. *Grundsatz der Gleichmäßigkeit der Besteuerung von gleichen Sachverhalten*) wynika konstytucyjny obowiązek określenia faktów stanowiących podstawę opodatkowania w sposób przystępny dla jednolitego stosowania”.

[6. CHARAKTERYSTYKA] Zasada określoności prawa nie jest wprost wyrażona w żadnym akcie prawnym, ale zgodnie z orzecznictwem TK stanowi element zasady demokratycznego państwa prawnego wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP (→3). Obowiązek formułowania przepisów prawnych zgodnie z wymogiem ich określoności

stanowi z punktu widzenia dogmatyki immanentną cechą państwa prawnego, zaś z punktu widzenia teorii i filozofii prawa – konieczną pojęciowo cechą (sprawiedliwego) prawa. Można zatem bronić poglądu, że zasada określoności prawa jest nie tylko argumentem prawniczym, lecz także zasadą prawną – jej obowiązywanie to nie twór doktryny i teorii prawa; wynika bezpośrednio i niewątpliwie z przepisów prawa stanowionego – art. 2 Konstytucji RP. Bycie zasadą prawną oznacza, że topos ten może być urzeczywistniony do pewnego stopnia, a postulat jego realizacji może doznawać ograniczeń ze strony innych zasad i reguł prawa obowiązującego.

Zasada określoności przepisów prawa to zasada konstytucyjna, adresowana do ustawodawcy w celu zapewnienia jakości stanowionego prawa. Nakłada ona na ustawodawcę obowiązek formułowania przepisów prawnych zgodnie z zasadami techniki legislacyjnej – precyzyjnie, jasno i zrozumiale. Zasada określoności prawa może prowadzić do usunięcia norm z systemu prawnego wskutek uznania niekonstytucyjności przepisów prawa sformułowanych w sposób ją naruszający.

Zasada określoności prawa – jako skierowana do ustawodawcy – rzadko znajduje bezpośrednie zastosowanie w toku stosowania prawa; najczęściej używa się jej w kontekście poszukiwania uzasadnionych okolicznościami wyjątków od rygorystycznego stosowania fikcji powszechnej znajomości prawa (→9). W orzecznictwie administracyjnym słusznie wskazuje się, że „[n]ie można skutków niejasności lub nadmiernej komplikacji przepisów podatkowych przerzucać na podatnika, a z prawa podatkowego tworzyć systemu swoistych «pułapek»” (wyrok NSA z 4.01.2000, III SA 470/99). Za to w postępowaniu przed TK zarzut nieokreśloności tekstu prawa może stanowić o niekonstytucyjności danego przepisu prawnego, jeśli owej niejasności nie da się usunąć za pomocą zabiegów interpretacyjnych. Można więc uznać, że argumentacyjne odwoływanie się do zasady określoności prawa w dyskursie walidacyjnym pełni funkcję negatywną – służy uzasadnieniu tezy o niepoprawności, a w konsekwencji niekonstytucyjności danego przepisu prawa. Jednak według TK „[p]ozbawienie mocy obowiązującej określonego przepisu z powodu jego niejasności czy nieprecyzyjności powinno być traktowane jako środek ostateczny, stosowany wtedy, gdy inne metody usuwania wątpliwości dotyczących treści przepisu, w szczególności przez jego interpretację, okażą się niewystarczające”. Trybunał stwierdza również, że „nie każdy nieprecyzyjny, niejasny lub nielogiczny pod względem językowym przepis lub grupa przypisów może być automatycznie uznany za niekonstytucyjny” oraz że stwierdzenie niekonstytucyjności przepisu tylko na podstawie jego nieokreśloności stanowi środek o charakterze *ultima ratio* (zob. wyroki TK: z 28.06.2005, SK 56/04; z 28.10.2009, KP 3/09).

[7. KRYTYKA] Zasada określoności przepisów prawa nie wyklucza posługiwania się przez ustawodawcę zwrotami niedookreślonymi, jeśli ich desygnaty można ustalić (wyrok TK z 12.09.2005, SK 13/05). Ponadto stopień określoności konkretnych regulacji podlega każdorazowej relatywizacji w odniesieniu do okoliczności faktycznych i prawnych towarzyszących podejmowanej regulacji (wyrok TK z 28.10.2009, KP 3/09) oraz do funkcji, jaką pełni dane pojęcie lub zwrot na tle danego przepisu bądź aktu prawnego (wyrok TK z 13.10.2010, KP 1/09). Niejasność przepisu uzasadnia stwierdzenie niezgodności z Konstytucją RP wówczas, gdy owa niejasność jest „tak daleko posunięta, iż wynikających z niej rozbieżności nie da się usunąć za pomocą zwyczajnych środków mających na celu wyeliminowanie niejednołitości w stosowaniu prawa” (wyrok TK z 20.06.2005, K 4/04). Dopiero zatem przekroczenie pewnego poziomu niejasności aktu prawnego powoduje jego niekonstytucyjność, z uwagi na sprzeczność z zasadą określoności (zob. Zalasinski 2008: 213–214 i cyt. tam orzecznictwo).

W szerszej perspektywie teoretycznoprawnej zasada określoności przepisów prawa może stać się przedmiotem krytyki podobnej do podnoszonej podczas sporu dotyczącego ogólnej niedookreśloności prawa (ang. *indeterminacy of the law*, niem. *Unbestimmtheit des Rechts*), rozpatrywanej w kontekście możliwości dojścia sędziego do *one right answer*, którą jednak w tym miejscu można jedynie zasygnalizować (szerzej zob. np. Mattutat 2016).

[8. REKOMENDACJA/WSKAZÓWKI] Wymóg określoności prawa jest adresowany do prawodawcy i stanowi nakaz optymalizacyjny. Oznacza to, że prawodawca powinien dążyć do możliwie maksymalnej realizacji wymogów składających się na tę zasadę. Należy jednak pamiętać o tym, że – nieco paradoksalnie – jego pełna realizacja (w postaci ustanowienia maksymalnie precyzyjnych przepisów prawa) może skutkować ich subiektywną niezrozumiałością (a zatem niejasnością) dla zwykłych (nieprofesjonalnych) adresatów tekstu prawnego. Nie powinno się więc tego wymogu fetyszyzować: równie niezrozumiałe, niekomunikatywne i niejasne dla społeczeństwa mogą się okazać przepisy kompletnie nieprecyzyjne i wieloznaczne, co przepisy „zbyt” precyzyjne, napisane hermetycznym, prawniczym żargonem i obfitujące w terminy prawne niezrozumiałe dla przeciętnego odbiorcy.

Nakaz określoności jest szczególnie istotny w prawie karnym oraz w przepisach nakładających daniny publiczne i w regulacjach ograniczających prawa i wolności jednostki. Zasada określoności przepisów prawa nakazuje unikać stanowienia przepisów „w sposób nieprecyzyjny, niejednoznaczny i powodujący istotne wątpliwości prawne”, a także regulacji posługujących się niezdefiniowanymi pojęciami albo mających niezrozumiałą treść (wyrok TK z 17.12.2002, U 3/02). W tym kontekście

bardzo ważny w konstytucyjnym państwie prawa jest charakter gwarancyjny tej zasady; jak podkreśla Jacek Zaleśny, „Trybunał odczytuje ją przez pryzmat ochrony wolności i praw podmiotowych jednostki w relacjach z organami władzy publicznej, w kontekście budowania zaufania jednostki do państwa i prawa jako wytworu jego aktywności” (Zaleśny 2011: 178; →4).

W prawie administracyjnym, w którym podmioty administrowane mają słabszą pozycję, topos ten pełni istotną rolę – w połączeniu z zasadą legalizmu (→46), zgodnie z którą organ administracji publicznej może działać wyłącznie w granicach precyzyjnie określonej normy kompetencyjnej. Topos ten odnosi się do całości regulacji administracyjnoprawnej, zarówno w przypadku regulacji obwarowanych sankcjami negatywnymi, jak i w przypadku świadczeń na rzecz administrowanych – np. w przepisach dotyczących pomocy społecznej.

[9. ARGUMENTY POWIĄZANE] Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa (→4); Zasada pewności prawa (→6); *Ignorantia iuris nocet* (→9); Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji (→21); Zasada legalizmu (→46); *Nullum crimen, nulla poena sine lege* (→71); *Nullum tributum sine lege* (→91).

[LITERATURA] I. Dziwulska-Gaj (2014), Spojrzenie na zasadę określoności w kontekście jej źródeł, SPP 2, 131–154; T. Gizbert-Studnicki (1986), Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej, Warszawa–Kraków; *tenże* (2009), Postulat jasności i zrozumiałości tekstów prawnych a dostęp do prawa, w: A. Mróz, A. Niewiadomski, M. Pawelec (red.), Prawo i język, Warszawa, 9–18; G. Koksanowicz (2014), Zasada określoności przepisów w procesie stanowienia prawa, SIL XXII, 471–478; L. Mattutat (2016), Das Problem der Unbestimmtheit des Rechts: Konsequenzen für die theoretische und die praktische Rechtskritik, KritJ 49/4, 496–508; J. Oniszczyk (2000), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Kraków; T. Spyra (2003), Zasada określoności regulacji prawnej na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i niemieckiego Sądu Konstytucyjnego, TPP IV/3, 53–75; K. Wojtyczek (1999), Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Kraków; S. Wronkowska (1976), Postulat jasności prawa i niektóre metody jego realizacji, PiP XXXI/10, 113–140; T. Zalasinski (2008), Zasada prawidłowej legislacji w poglądach Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa; J. Zaleśny (2011), Określoność przepisów prawa na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, PPK 1, 159–178.

[AG, MK, ZK]

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>